

Окончательное решение вопроса пока не видится возможным.

В заключении, хотелось бы отметить, что этническая структура русского населения Юго-Восточной Европы крайне сложна. Все подразделения сформировались не позднее середины XIX ст. В целом, их можно отнести к вариантам западной подгруппе южнорусских Европейской территории. Однако, на их развитие оказали влияние и другие этнографические общности (донские казаки у некрасовцев; средне и севернорусские у липован и т.д.). Дальнейшие экспедиционные исследования помогут четко определить их численность и конкретные особенности их быта и культуры.

¹Так, например, один из авторитетнейших ученых-славистов Д.К.Зеленин на основе явлений этого порядка даже предлагал разделить русский народ на два: южнорусские и севернорусские (Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. – М., 1991.); ²Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. – М., 1973. – С.47-50; ³Этот подход нашел своё отображение в региональных историко-этнографических монографиях, а также ярче всего выражен в учебной литературе (см., например: Культура та побут населення України. – К., 1991; Пономарьов А.П. Українська етнографія: курс лекцій. – К., 1994.); ⁴Озерова Г.Н., Петрова Т.М. О картографировании групп русского народа на начало XX в. // СЭ. – 1979. – № 4. – С.72-79 (общепринятость предложенной данными авторами схемы подтверждается фактом её помещения в обобщающую монографию “Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры”. – М., 1987. – С.54-55.); ⁵Этот термин оформляется лишь в 1980-1990-х гг. (см.: Шерстова Л.И. Этноконфессиональные общности. К проблеме эволюции субэтнос // Расы и народы. – М., 1991. – Вып.21.; Пучков П.И. Этноконфессиональная общность // Народы России. – М., 1994. – С.466); ⁶Чижикова Л.Н. Жилище русских // Материальная культура компактных этнических групп на Украине. Жилище. – М.: Наука, 1979. – С.11 – 82; ⁷Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – Киев, 1975; Чижикова Л.Н. Русско-украинские этнокультурные связи в южных районах Украины // Культурно-бытовые процессы на Юге Украины. – М., 1979. – С.12-74; ⁸Наши полевые материалы по Одесской области; в Румынии и Болгарии это подтверждают соответственно: Феноген С. Сарикей: страницы истории. – Бухарест, 1998. – С.69-76; Анастасова Е. Старообрядците в България: мит, история, идентичность. – София, 1998. – С.48-50; ⁹Подр. см.: Липинская В.А. Этнонимы и конфессионимы русского населения в Румынии // ЭО. – 1998, № 5. – С.44-55, а также статью Ю.Горбунова в данном сборнике.

Рейтерович І. (Україна)

ЕТНОГРАФІЧНІ ДАНІ ПРО СЛОВ'ЯН В ТВОРАХ РАНЬОВІЗАНТІЙСЬКИХ ІСТОРИКІВ VI-VII СТОЛІТЬ

Історія Візантії, починаючи з VI ст., тісно пов'язана з історією слов'ян. Саме вони, як і інші “варвари” – гунни, готи, вандала, а пізніше перси та араби завдали імперії багато клопоту. Тому й не дивно, що перші історики Східної Римської імперії приділили їм багато уваги. Але постає проблема. Факти, які їх стосуються, мають здебільшого відношення до їх нападів, бойових дій та т. і., а етнографічних деталей – політичний лад, релігія, побут, звичаї – обмаль. В цій статті і зроблено спробу систематизувати ці факти, встановити ступінь їх достовірності.

Передусім необхідно торкнутися свідчень про антропологічний тип слов'ян. Найбільш цінним є свідчення Прокопія Кесарійського (VI ст.). Він пише: “Ети племена, славяне и анты, по внешнему виду не отличаются друг от друга. Они очень высокого роста и огромной силы. Цвет кожи и волос у них не очень белый или золотистый, и не совсем черный, но все же они темно-красные”¹. Скоріш за все, автор тут мав на увазі той колір, який в слов'янській мові має назву “русявий”, “русий”. Маврикій Стратег в своєму “Стратегіконі” (поч. VII ст.) також відносить слов'ян до народів з рудим волоссям, тобто світлим, бо до цих народів за Маврикієм належать германці. Свідчення цих візантійських авторів підтверджують і арабські автори VII ст.

Зараз слов'яни виглядають по-іншому, бо змішалися з темноволосим населенням Європи. З чехами це сталося вже в X ст. Крім того, слов'яни ніколи не були чистою расою, тому даним Прокопія і Маврикія можна довіряти.

Той же Маврикій свідчить також про силу і витривалість слов'ян: "Они выносливы, легко переносят жар и холод, дождь, наготу, недостаток в пище"². Інші візантійські автори також, постійно торкаючись війн з слов'янами, підкреслюють їх силу. Врешті-решт це підтверджують і археологічні джерела: кістяки слов'ян, знайдені в могилах, мають довжину у чоловіків від 160 до 170 см, а іноді перевищують 180 см. Це досить високі показники. Але довіряти стовідсотково Прокопію, Маврикію та ін. ми не можемо, бо маємо справу з деякою ідеалізацією.

Справа в тому, що всі варварські народи - кельти, германці, слов'яни, що приходили з півночі, були для римлян і греків - візантійців дітьми природи, і вже в силу цього - витривалими, сильними, невибагливими, що, звичайно, імпонувало культурним людям півдня. Недаремно ж навіть імператор Візантії був вражений досконалою будовою тіла трьох слов'ян, що прийшли до нього в якості послів³. Не треба забувати і того, що візантійці охоче наймали слов'ян у своє військо. Тому навіть попри ідеалізацію слов'яни таки дійсно були добре розвинені фізично.

Візантійські історики в даному контексті навіть вказують причину цього - життя серед природи, фізичні вправи, вплив клімату та ін. Прокопій взагалі описує спосіб життя слов'ян, порівнюючи їх з массагетами та гунами, бо слов'яни, за його свідченням, - брудні напівтварини, які не знають абсолютно ніяких здобутків цивілізації.

Зовсім інше говорить Феоділакт Сімокатта в своїй "Історії" (I пол. VII ст.): "С ними (слов'янами) были только кифары (або гуслі). Они отвечали, что мирно и без мятежей проходит у них жизнь, что они играют на лирах, ибо не обучены трубить в трубы"⁴. Феоділакт Сімокатта також згадує, що ці слов'яни не знали заліза. Навряд чи тут багато правди. Скоріш за все лише згадка про гуслі - достовірна, а все інше - вигадки, бо вже надто мирними виглядають слов'яни. Тому, незважаючи на відверте презирство і зневагу до слов'ян, більше підстав довіряти Прокопію, хоча б тому, що деякі особливості слов'янської архітектури підтверджують його слова.

Взагалі, про слов'янські будівлі і поселення візантійці нам залишили досить багато даних. Такі автори, як Прокопій, Маврикій, Менандр Протиктор часто згадують поселення слов'ян. Але їх свідчення різняться. Так, Прокопій пише, що вони живуть окремими поселеннями, "в жалких хижинах, на большом расстоянии друг от друга, и все они по большей части меняют места жительства"⁵. Автор навіть пояснює, що раніше антів і слов'ян називали спорами, бо вони жили окремо. Прокопій не вказує, як же слов'яни добували собі їжу. А ось Менандр Протиктор, коли описував напад авар на слов'ян, згадує якісь поля, які були біля поселень останніх. Чи не вказує це на те, що поселення слов'ян були стаціонарними, постійними? Адже, скоріш за все, на цих полях щось вирощували.

Маврикій додає кілька суттєвих деталей. По-перше, він вказує місце проживання слов'ян - "Они селятся в лесах, у неудобнопроходимых рек, болот, озер". По-друге, їх будівлі вже не "жалкие хижины" Прокопія, вони вже мають "...много выходов, вследствие случающихся с ними (славянами, что и естественно), опасностей". І, по-третє, слов'яни Маврикія все ще "ведут жизнь бродячую, необходимые вещи зарывают в тайниках, ничем лишним открыто не владеют"⁶.

Треба зазначити, що територія склавів та антів - це місцями лісостеп, місцями - дійсно лісна країна, на сході відносно рівнинна, розсічена великими ріками, а на заході - гірська. Тому автори і вважали, що слов'яни - мешканці лісів, з відповідним складом життя, звичаями, військовою справою та іншими рисами культури. Але не треба забувати, що візантійці знали прикордонні поселення, де була складна військова ситуація і племена дійсно кочували. Звідси і з'явилися "хижини" Прокопія. А в глибині ми маємо постійні поселення, в лісах - неукріплені, а на рівнинах - з досить вдалим фортифікаційними спорудами. Наприклад, "Княжа гора" біля Канева, Жаріце біля с. Пастерське та ін.⁷. Подив викликає свідчення Маврикія про велику кількість виходів з будівель. Досить довго етнографи, займаючись історією слов'янського

будівництва, не могли показати хоч щось, що було б віддалено схоже на помешкання такого типу. Але на допомогу прийшли археологи, і зараз такі помешкання вважають характерними для східних слов'ян. Є припущення, що це городища роменсько-борщевського типу. Щодо цих виходів, то відомий слов'яніст Л. Нідерле вважав, що вони відносяться не до окремої будівлі, а до всієї великої садиби або городища⁸. М.Ю. Брайчевський, теж розглядаючи цю проблему, вказував також на помилку Маврикія, вважаючи, що ці виходи-переходи між землянками робилися не для втеч, а вказували на існування великого роду або "великої сім'ї", родових відносин⁹. Подібної думки дотримувався і П.Н.Третьяков¹⁰.

Що стосується господарства слов'ян, то ми маємо дані про землеробство і скотарство. Прокопій, наприклад, згадує биків і овець, Іоан Ефесьський – табуни коней. Інші автори часто згадують слов'янську кінноту. Цінні дані про скотарство і землеробство має Маврикія: "У них (слов'ян) большое количество разнообразного скота и плодов земных, лежащих в кучах, в особенности проса и пшеницы"¹¹. Під цими "кучами" Б.Рибаків, наприклад, бачив ями-сховища, в яких слов'яни вже в пізній час тримали зерно. Крім того, Менандр Протиктор згадує поля слов'ян, що знаходилися біля їх поселень. Щодо ремесел, то прямих даних ми не маємо. Іоан Ефесьський згадує, що слов'яни мали багато золота, срібла і зброї, але метали, крім заліза, слов'яни скоріш захоплювали в набігах і самі їх не обробляли. Зброя ж їх була доволі проста, не потребувала високих технологій. Щодо одягу, то Прокопій згадує лише короткі штани, причому зазначає, що хітонів (сорочок) і плащів слов'яни не носять. Але з чого були ці штани зроблені він не пише. Маврикія ж взагалі констатує, що слов'яни "...можно сказать, обнаженные"¹². З транспорту візантійські історики згадують вози і човни, причому останні – дуже часто. За їх свідченням, слов'яни дуже вміло переправлялися через ріки.

Цікаві дані ми маємо про застосування рабства в господарстві слов'ян, проте свідчення візантійських істориків відрізняються. Особливо відчутна різниця між дослідженнями більшості істориків та працею Маврикія.

Відразу треба зазначити, що слов'яни дуже часто брали багато полонених під час набігів. В той час за багатьох з них можна було отримати добрий викуп. Проте, звичайно, перебуваючи у полоні, візантійці працювали. Ми можемо стверджувати, що класичного рабства у слов'ян не було. Рабство було патріархальним. Свідченням цього є слова Маврикія: "Находящихся у них в плену они (слов'яни) не держат в рабстве, как прочие племена, в течении неограниченного времени, но, ограничивая (срок рабства) определенным временем, предлагают им на выбор: желают ли они за известный выкуп возвратиться в свои, или остаются там (где они находятся) на положении свободных и друзей"¹³.

Крім Маврикія ніхто більше не згадує про патріархальне рабство. М.Ю. Брайчевський, аналізуючи дані Маврикія та Прокопія, вважав, що у анти Прокопія рабовласництво було на вищому рівні. Та й взагалі, слов'яни і анти Прокопія стояли на більш високому рівні розвитку, а анти Маврикія перебували ще у класичному родовому устрої. Тому М.Ю.Брайчевський навіть стверджував, що Маврикія описував інших анти, інше плем'я. А анти Прокопія, на його думку, мали вже работоргівлю всередині суспільства. Це можна прийняти, якщо мати на увазі, що торгували іноземцями, а не соплеменниками. Прокопій у "Війні з готами" ясно вказує на те, що кабального чи боргового рабства у слов'ян не було. Він згадує навіть "закон", за яким анти, що перебуває на рідній землі, повинен бути вільним.

Цим питанням займався також Б.Рибаків¹⁴. Він вважав, що боргове рабство з'явилося у слов'ян пізніше. У східних слов'ян це сталося за часів формування Київської Русі. Отже, рабство ще не відіграло великої ролі у житті слов'янського суспільства. Це, можливо, пов'язано ще з тим, що слов'яни доволі часто змінювали місця проживання. Постійні війни, набіги не давали змоги закріпитися, почати вести нормальне господарство.

У VI-VII ст. слов'яни лише почали "колонізацію" Балканського півострова. Лише в кінці VII ст. вони більш-менш там закріпилися. Тоді і з'явилося боргове рабство, бо цього вимагав розвиток економіки. Постійні неврожаї та засухи призводили до голоду, селяни брали щось у борг – і втрачали землю, а пізніше – волю.

Розглянувши факти, що стосуються економічного життя слов'ян, ми можемо переходити до їх політичного та духовного життя.

Що стосується політичного устрою слов'ян, то він описаний доволі непогано візантійськими істориками. Основне місце серед них, звичайно, займають праці Прокопія та Маврикія. Як відомо, слов'яни VI-VII ст. перебували у стадії родового устрою. Є ще більш точне формулювання - військова демократія. Прокопій прямо вказує на головний інститут влади при цьому устрої - народні збори: "Эти племена, славяне и анты, не управляются одним человеком, но издревле живут в народоправстве (демократии), и поэтому у них счастье и несчастье в жизни считается делом общим"¹⁵.

Далі описуються самі народні збори, на яких вирішувалася доля римського (чи візантійського) воєначальника Хільбудія. Маврикій же навпаки пише, що слов'яни ніколи не збираються разом, а якщо і збираються, то відразу ж і сваряться, бо дуже вперті і не бажають поступатися один одному. Щось дуже вже протилежні свідчення, чи не так? Але це ще не все. Прокопій згадує про інститут вождів. Він називає ім'я вождя - Андрагаст. Вождів згадує і Феофілакт Сімокатта. Він називає Пірогаста, Мусокія, Ардагаста. Причому для їх позначення він використовує термін **REX** - царь, князь. Це, скоріш за все, військові вожді, хоча Сімокатта зазначає, що Мусокій володів (?) територією в радіусі 30 фарсангів, тобто 150 км. Він же мав багато підданих. Звичайно, на тій стадії розвитку слов'янського суспільства ми не можемо говорити про якусь велику владу князів, як це було пізніше. Просто візантійці порівнювали їх з варварськими королями, які були у інших народів. Менандр Протиктор також згадує вождів, причому він їх називає князями та виділяє одного - Давріта, який був вище за інших. Він же згадує і старійшин склавінських. Отже, ми бачимо три "гілки влади", які існували при родовому устрої - народні збори, раду старійшин (саме раду, бо старійшини Менандра разом з князями приймали послів) та військових вождів, бо їх імена фігурують під час бойових дій. А Маврикій не згадує жодної гілки. Мало того, що він написав будімо слов'яни не мали народних зборів, він ще й зазначив, що вони "...не имея над собой главы и враждуя друг с другом, они не признают военного строя"¹⁶, тобто фактично не мають і військових вождів. Чи не нагадує це "**Bellum omnium contra omnes**"?¹⁷ Хоча Маврикій собі далі суперечить. Він згадує якихось численних ватажків, які постійно конфліктують. Це нагадує ватаги "розбійників", які бродять по країні, воюючи то один з одним, то з візантійцями. Як бачимо, зображено два зовсім різних суспільства. Анти Маврикія навіть боязливі, ніколи не дотримуються свого слова та ін. Скоріш за все, Прокопій описував плем'я чи союз племен слов'ян (а такий існував, наприклад, антський союз, знищений аварами в 602 р.), а Маврикій розглядав більш мілкі об'єднання - роди чи общини, які не мали своєї політичної організації та території. Доказом існування у слов'ян родового устрою є також згадки Маврикія про кровну помсту, звичай гостинності та звичай самогубства жінок після смерті чоловіка. Так, Маврикій пише: "К прибывающим к ним иноземцам они относятся ласково и, оказывая им знаки внимания и своего расположения, при переходе их из одного места в другое охраняют их в случае надобности, так что, если бы оказалось, что, по нерадению того, кто принимает у себя иноземца, последний потерпел какой-либо ущерб, принимавший его раньше начинает войну против виновного, считая своим долгом чести отомстить за чужеземца"¹⁸. Подібні звичаї ми зустрічаємо в "Описі Германії" Корнелія Тацита. Рід був патріархальний, про що свідчить те, що слов'яни вели спорідненність по лінії батька - Межамір, син Ідаричев. Маврикієв цікаво пояснює звичай самогубства дружини: він розглядає його з позиції любові цієї дружини до свого чоловіка та небажання жити у вдівстві. М.Ю. Брайчевський, наприклад, вважав цей звичай залишком патріархату. Б.Рибаків навпаки стверджував, що він був поширений у деяких племен досить довго (у северян в дохристиянську епоху та ін.).

Отже, у VI - на поч. VII ст. слов'яни перебували вже на стадії розпаду родового ладу. Старі інститути ще були живі, але все частіше згадуються вожді, які поступово концентрують владу у своїх руках. Так почався процес створення міцної князівської влади.

Нарешті, розглянувши політичні та економічні аспекти життя слов'ян, ми переходимо до їх духовного життя, їх релігії. На жаль, про неї ми маємо мало даних, але їх можна розглядати в різних ракурсах, будувати гіпотези.

Невелика кількість даних про релігію слов'ян пояснюється тим, що в південнослов'янському регіоні вони досить рано прийняли християнство, тому південні

слов'яни втратили майже всі дані про склад свого пантеону. Досить рано виникає ідея вишого бога. Прокопій, а це фактично єдиний автор, що нам щось залишив про релігію слов'ян, пише: "Славяне и анты...считают, что один только бог, творец молний, является владыкой над всеми, и ему приносят в жертву быков и совершают другие священные обряды"¹⁹. Можна стверджувати, що тут на увазі мається Перун, бо, по-перше, атрибути бога Прокопія йому відповідають, а, по – друге, в Балканському регіоні є численні топоніми, зв'язані з іменем головного бога слов'ян. Крім того, відображення цього імені є в назвах учасниць ритуалу закличок дощу на Балканах – болгарське пеперуна, папаруна, пеперуда; сербохорватське прпоруша, преперуша. Інша аналогічна назва типу додола, дудола, дудуліца, дудулейка і т. д. і, можливо, пов'язана з архаїчним епітетом Перуна²⁰. Релігія слов'ян була анімістичною. Прокопій свідчить, що вони приносять жертви за свою душу богу, щоб він врятував їх від якогось нещастя. Слов'яни, врятувавшись, вважали, що саме жертва допомогла їм. Тут діє певний принцип – даю я, даєш ти, тобто, якщо жертва принесена, то бог повинен допомогти. Слов'яни не були фаталістами, принаймні Прокопій стверджує, що вони не вірять в долю і взагалі вважають, що до людей вона не має абсолютно ніякого відношення. Приносячи жертви, слов'яни відразу ж і гадають. Дуже цікавими є повідомлення Прокопія про інших "вищих істот": "Они (слов'яни) почитают реки, и нимф, и всякие другие божества, приносят жертвы всем им..."²¹. Відразу ж треба відзначити, що в різних перекладах слово Прокопія, що означає вищі істоти, перекладають як божества або демони. Слов'янський термін, що відповідає цьому слову, невідомий. В кінці язичницьких часів це був "дивь" чи "бесь". Це були спочатку не злі істоти, а взагалі боги. Свідчення Прокопія про те, що слов'яни поклоняються водяним демонам та ін., пізніше підтверджують джерела, що виникли на Русі, у Чехії, Польщі, Болгарії та балтійських слов'ян, які постійно згадують покоління слов'ян каменям, горам, джерелам, озерам, кушам, деревам та ін.

Л. Нідерле вважав, що на водяних німф Прокопія (слов'янського найменування їх ми не знаємо – водяна дівчина? віла? берегиня?) пізніше перейшла назва русалка. Можливо, німфами Прокопія були віли (від *viliti* (старослов.) – носитися в танці, старочеська *vila* – несповна розуму). Скоріш за все, це дійсно були душі померлих дівчат²².

Відразу треба розібратися, а чи не вплинуло християнство на Прокопія, коли він писав про єдиного бога? Адже в пізніших творах (наприклад, в західноєвропейських) таке перекидання мало місце. Скоріш за все, воно не вілинуло, бо, по – перше, Прокопій був об'єктивним (звичайно, відносно), намагався не вигадувати – та й яка йому з цього користь в цьому фрагменті, а, по-друге, хоч він і був християнином, але більшість дослідників вважають його за таємного язичника (про що свідчить, до речі, те, що в усіх своїх творах він дуже рідко торкається релігійних християнських тем).

Більше прямих згадок про релігію ми не маємо. Є ще, правда, свідчення Маврикія та Феофілакта Сімокатти. Перший, як вже згадувалося, описав звичай самогубства слов'янських жінок. Він може свідчити про віру в потойбічний світ, в який люди потрапляють після смерті. Це й підтверджує археологія – в могилах знайдений поховальний інвентар. А що робити чоловіку на тому світі без жінки?

Феофілакт Сімокатта згадує добре відомий звичай слов'ян – тризну. Він описує випадок, коли одного слов'янського вождя і його військо захопили, коли вони були геть п'яні, бо "были поминки по умершему брату (вождя), как это у них в обычае"²³.

Отже, релігія слов'ян VI – поч. VII ст. носила яскраво виражений анімістичний, космічний характер, що характерно для скотарських і, головним чином, землеробських племен.

Тепер ми можемо зробити висновок про те, що візантійські історики VI-VII ст. зробили відчутний внесок в розвиток слов'янської етнографії. Їх свідчення були фактично першими, бо, на відміну від римських, торкалися політико-економічних і культурних питань. Звичайно, до цих джерел треба завжди ставитись обережно, адже писали люди, які не знали слов'ян, так би мовити, особисто. Здебільшого це були дані, які вони отримували від купців, вояків, та ін. Але внесок візантійських істориків до світової скарбниці історичних знань був і є дуже вагомим.

¹Прокопий Кесарийский. Война с готами. – М., 1950. – Т. III. – С. 14, 22; ²Псевдо-Маврикий.

Стратегикон. Фрагменти // ВДИ. – 1941. – № 1. – XI. – С.5; ³Феофилакт Симокатта. История. – М., 1957. – VI, 2, 16; ⁴Там само. – VI, 2, 10-15; ⁵Прокопий Кесарийский. Война с готами. – III, 14, 22; ⁶Псевдо-Маврикий. Вказ. роб. – XI, 5; ⁷Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. – М., 1948. – С. 77; ⁸Нидерле Л. Славянские древности. – М., 1956. – С. 249; ⁹Брайчевский М.Ю. Об “антах” Псевдо-Маврикия // СЭ. – М., 1953. – С. 24; ¹⁰Третьяков П.Н. Вказ. роб. – С. 78; ¹¹Псевдо-Маврикий. Вказ. роб. – XI, 5; ¹²Там само. – XI, 5; ¹³Там само. – XI, 5; ¹⁴Рыбаков Б.А. Анты и Киевская Русь // ВДИ. – 1939. – № 1; ¹⁵Прокопий Кесарийский. Война с готами. – III, 14; ¹⁶Псевдо-Маврикий. Указ. роб. – XI, 5; ¹⁷“Війна усіх проти усіх” (Гоббс); ¹⁸Псевдо-Маврикий. Вказ. роб. – XI, 5; ¹⁹Прокопий Кесарийский. Война с готами. – III, 14; ²⁰Славянская мифология : Энциклопедический словарь. – М., 1995. – С. 13; ²¹Прокопий Кесарийский. Война с готами. – III, 14; ²²Нидерле Л. Указ. роб. – С. 273; ²³Феофилакт Симокатта. Указ. роб. – VI, 9, 12.

Ситник С. (Україна)

СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 60-70-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

В межах сучасної етнопсихології проблематика етнічної самосвідомості входить як складова частина в більш ширшу область досліджень етнології та психології. Понятійний апарат етнопсихології, куди входять такі поняття, як “самосвідомість”, “свідомість”, “стереотип”, більш за все співвідноситься з психологічними явищами, однак інтегрує всі ці явища їх приналежність окремому суб'єкту – етносу. В такому разі весь механізм функціонування самосвідомості етносу неможливо розкрити без етнологічного аналізу. Лише таким шляхом ми можемо показати етнічну самосвідомість як психологічний, а головне соціальний феномен.

Поєднання методик двох наук дає можливість наблизитися до розкриття проблеми етнічної самосвідомості. А вона існує як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Теоретичні розробки далеко випередили їх практичне застосування. Так, дослідження психічних явищ етносу, в тому числі його самосвідомості, в кінці 60–70-х рр., досягли такого рівня, що правомірно ставилося питання про виведення етнопсихології з меж таких наук як етнологія та психологія, і створення окремої незалежної науки. Однак, суперечки етнологів та психологів, щодо головної ролі їх наук у вирішенні даного питання та несприятлива ідеологічна атмосфера того часу, звели нанівець ці починання. Тому, наукові роботи 80-х рр. були логічним продовженням розпочатих дискусій. Звичайно, за таких умов не могли проводитися дослідження практичного функціонування етнічної самосвідомості, не говорячи вже про аналіз самосвідомості українського етносу, як окремої етнічної спільності, окремої за своєю культурою, тим більше психологією, від російської, білоруської чи то іншої етнічної групи. Тому, об'єктом даного дослідження є український етнос, розвиток та деформація його самосвідомості в 60–70-х рр.

Здавалося б такий обмежений період не міг вплинути на функціонування етнічної самосвідомості. Можливо, але саме цей період найбільш яскраво свідчить про глибоку деформацію самосвідомості нашого народу. Аналізуючи його, можна прослідкувати як відбувався процес усвідомлення українцями самих себе в якості представників українського етносу, в той час коли вони народилися в державі СРСР. Наша увага акцентується саме на факті народження людини в нових соціальних, політичних та ідеологічних умовах, так як етнічна самосвідомість покоління 60-70-х рр. формувалася в умовах нових інформаційних зв'язків синхронного /відносини економічні, політичні, суспільні/ та деформованої інформації діахронного планів. Особливо важливу роль відіграла остання, так як до неї належить вся культурна спадщина, традиція народу. Поєднання нових та деформованих зв'язків не могли забезпечити спадковість та стабільність українського етносу. Тому, досліджуване покоління в спадок / саме в спадок, а не саме формувало як їм попереднє/, від своїх батьків вже отримало набір нової інформації, яку завдяки сприятливим соціальним умовам оберігало і підсвідомо “готувало” до передачі наступним поколінням. Нові культурні стереотипи ставали для цього